

3. Долинер Л. И. Компьютерные тесты успеваемости как средство оптимизации учебного процесса // Вестник Московского ун-та. Серия 20. – Педагогическое образование. – 2004. – № 2. – С. 25-56.

4. Майоров А. Н. Теория и практика создания тестов для системы образования. (Как выбирать, создавать и использовать тесты для целей образования). – М.: Народное образование, 2000. – 352 с.

5. Малихін А. Тестовий контроль і підвищення якості освіти у вищій педагогічній школі // Рідна школа. – 2006. – Червень. – С. 9-11.

6. Столяренко Л. Д. Основы психологии. – Ростов-на-Дону: «Феникс», 1999. – 672с, с. 295

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА:

Тарапака Наталія Володимирівна – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри дошкільної та початкової освіти Кіровоградського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського.

Коло наукових інтересів: естетичне виховання дошкільників та молодших школярів, педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського.

Мартін Аліна Миколаївна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри методик початкового навчання Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Коло наукових інтересів: зміст природничої освіти і екологічне виховання дошкільників.

АКТИВНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ У ВИВЧЕННІ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНИХ ДИСЦИПЛІН МАЙБУТНІМИ ДИСПЕТЧЕРАМИ УПРАВЛІННЯ ПОВІТРЯНИМ РУХОМ

Світлана ТИМЧЕНКО (Кіровоград)

Стаття присвячена аналізу активних методів навчання у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін майбутніми диспетчерами управління повітряним рухом. У статті обґрунтовується доцільність вибору активних методів навчання щодо формування комунікативних умінь майбутніх диспетчерів управління повітряним рухом.

Стаття посвячена аналізу активних методів обучения в процессе изучения профессионально ориентированных дисциплин будущими диспетчерами управления воздушным движением. В статье обосновывается целесообразность выбора активных методов обучения в процессе формирования коммуникативных умений будущими диспетчерами управления воздушным движением.

Ключові слова: активні методи навчання, комунікативні вміння, професійне спілкування.

Професійна підготовка диспетчерів управління повітряним рухом вимагає постійного удосконалювання. У зв'язку з реформуванням вищої освіти підготовка фахівців вимагає корінної зміни стратегії та тактики навчання у вищому навчальному закладі. Акценти при викладанні професійно орієнтованих дисциплін переносяться на використання активних методів навчання, які активізують самостійність думок студентів, залучають їх до роботи з великими обсягами інформації, створюють атмосферу порозуміння та співпереживання, роблять

студентів справжніми суб'єктами навчання.

У психолого-педагогічній літературі методам активного навчання присвячено чимало досліджень і публікацій. Психологічні основи для розробки цілісної концепції розвиваючого навчання були закладені ще в 30-х роках минулого століття в роботах Л. С. Виготського, В. В. Давидова, А. Н. Леонтьєва та ін. Проте систематичні основи активних методів навчання стали широко розроблятися в другій половині 60-х та на початку 70-х років в дослідженнях психологів та педагогів з проблемного навчання. Значний внесок у розвиток активних методів навчання внесли І. Я. Лернер, А. М. Матюшкін, М. І. Махмутов та ін. Велику роль у становленні та розвитку активних методів навчання відіграють роботи А. А. Вербицького, В. І. Лозової, В. Ф. Комарова, А. М. Смолкіна та ін.

Дослідження ефективності активних методів проводилися, перш за все, на матеріалі шкільного навчання, що ускладнило впровадження активних методів навчання в системі вищої освіти, оскільки була потрібна певна адаптація теорії активних методів до дидактичного процесу у вищому навчальному закладі.

Розвиток й упровадження активних методів навчання обумовлене тим, що перед викладачами були поставлені завдання не тільки засвоєння студентами знань і формування професійних умінь і навичок, але і розвиток творчих та комунікативних здібностей особистості, формування особистісного підходу до проблеми. Саме в процесі такого навчання розвиваються самооцінка, самоповага, толерантність, самостійність, відповідальність, прийняття точки зору інших, вміння дискутувати та відстоювати свої переконання тощо.

Метою статті є обґрунтувати доцільність вибору активних методів навчання щодо формування комунікативних умінь майбутніх диспетчерів управління повітряним рухом.

Активні методи навчання визначаються науковцями як способи активізації пізнавальної діяльності студентів і спонукають їх до активної розумової й практичної діяльності в процесі оволодіння матеріалом. У ході їх застосування активним є не лише викладач, а й студенти. Активне навчання передбачає використання системи методів, спрямованих, головним чином, не на виклад готових знань і їх відтворення, а на самостійне оволодіння студентами знаннями у процесі активної пізнавальної діяльності. Таким чином, активні методи навчання – це навчання діяльністю. Саме в активній діяльності, що спрямовується викладачем, ті, хто навчаються, опановують необхідними для їх професійної діяльності знаннями, вміннями, навичками і розвивають здатність творчо використовувати отримані знання в різноманітні ситуації реального життя [6].

Активні методи, за твердженням К. А. Строкова, спонукають зростання інтересу до змісту професії, виступають як процес широкої пізнавальної діяльності, яка реалізується самостійно. Активні методи навчання є одним з найбільш вагомих шляхів формування спеціаліста на основі проблемності та моделювання його професійної діяльності. Вони відрізняються від традиційних тим, що активізують мислення того, хто навчається; ці методи перетворюють активність у довготривалу та стійку [8, с. 38].

А. М. Смолкін визначає активні методи навчання як способи активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів, які спонукають їх до активної розумової й практичної діяльності в процесі оволодіння матеріалом, коли активний не лише викладач, але й студенти [7, с. 30].

Методи активного навчання передбачають самостійне оволодіння студентами знань в процесі активної пізнавальної діяльності.

Отже, можна зробити висновок, що активні методи навчання – це навчання діяльністю. Л. С. Виготський зазначає, що навчання спричиняє за собою розвиток, оскільки особистість розвивається в процесі діяльності. Саме в активній діяльності, що керується викладачем, студенти опановують необхідні знання, вміння та навички, необхідні для їх професійної діяльності; у них розвиваються творчі здібності тощо. Слід зауважити, що в основі активних методів лежить діалогове спілкування як між викладачем і студентами, так і між самими студентами. У процесі діалогу формуються та розвиваються комунікативні вміння студентів, вміння колективно вирішувати проблеми, відбувається глибинне засвоєння матеріалу тощо. Активні методи навчання спрямовані на залучення студентів до самостійної пізнавальної діяльності, на те, щоб викликати особистісний інтерес до вирішення певних задач, застосування отриманих знань. “Глобальною метою активних методів є участь усіх психічних процесів (мова, пам'ять, уява) у засвоєнні знань, умінь, навичок” [6, с. 8].

Аналіз передового педагогічного досвіду свідчить, що рівень і зміст комунікативної активності студента залежать від методів навчання (активність на рівні сприйняття і пам'яті, уяви і творчого мислення, активність відтворення чи створення нового, комунікативна активність). Активізація навчально-пізнавальної діяльності пов'язується із застосуванням активних або інтенсивних методів навчання, або методів активізації навчально-пізнавальної діяльності (Ю. К. Бабанський, О. А. Вербицький, Г. О. Ковальчук, В. Я. Платов, А. М. Смолкін, П. Г. Щедровицький). В зарубіжних джерелах поширений термін «стратегії активного навчання» (active learning strategies) (Ч. Бонвелл, С. Бьютон, П. Гарт, М. Брубахер, З. Гамсон, Н. Ентвістел, П. Рамсден, К. Маккіней, М. Фельдер, Р. Brent, П. Форрестал, С. Меєрс, Т. Джоунс,

Р. Герберт, Д. Сілер, С. Шомберг, М. Ваймер та інші).

Поняття «активне навчання» являє собою перехід від регламентуючих, алгоритмізованих, програмованих форм і методів організації дидактичного процесу у вищому навчальному закладі до розвиваючих, проблемних, дослідницьких, пошукових, які сприяють виникненню пізнавальних мотивів, інтересу до майбутньої професійної діяльності, умов для творчості і спілкування у навчанні [2, с. 43].

Безперечно, активні форми й методи викликають інтерес студентів до навчання, забезпечують стимулювання творчої активності та формування творчого потенціалу майбутніх диспетчерів управління повітряним рухом. Такі методи дають змогу розвивати творче мислення студентів, формувати в них практичні вміння й навички шляхом залучення до інтенсивної пізнавальної діяльності.

Швидкий розвиток науково-технічного прогресу, розширення соціальних відносин і комунікацій, специфіка професійного спілкування вимагає від диспетчера управління повітряним рухом володіти комунікативними вміннями на високому рівні. З метою їх оволодіння, необхідно зупинитися на тих методах навчання, завдяки яким процес формування комунікативних умінь буде відбуватися найефективніше.

Принцип комунікативності є одним з суттєвих ознак активних методів навчання, який передбачає залучення всіх студентів до комунікативної діяльності. О. О. Леонт'єв [3] пропонує використовувати цей принцип при вивченні іноземних мов, проте для оволодіння комунікативними вміннями він є достатньо важливим.

Ряд вчених, таких як К. Д. Ушинський, С. Л. Рубінштейн, Д. Б. Ельконін, розглядали роль гри у розвитку й формуванні особистості, що допомагає засвоювати й використовувати набутий досвід. Гра у процесі навчання допомагає як формувати та розвивати комунікативні вміння й навички та скорегувати дії студентів й направити у правильне русло, так і має розважальну функцію, яка сприяє зацікавленості студентів і в свою чергу підвищує пізнавальну й комунікативну діяльність.

Литвиненко Є. А. та Рибальський В. І. виділяють сім основних методів активного навчання, які використовуються для тренування та розвитку творчого мислення студентів, формування в них відповідних практичних умінь та навичок, стимулювання і підвищення інтересу до занять, активізації сприймання навчального матеріалу. Таким методами є: ділова гра, рольова гра (розігрування ролей), аналіз конкретних ситуацій, активне програмове навчання, ігрове проектування, стажування та проблемна лекція [5, с. 4].

Ділова гра займає особливе місце серед ігрових методів. Суть ділової гри – активізувати мислення студентів, підвищити самостійність

майбутнього фахівця, внести дух творчості в навчання, підготувати до майбутньої професійної діяльності. У процесі підготовки і проведення ділової гри кожен студент має можливість продіагностувати свої можливості поодиночі і в спільній діяльності з іншими учасниками гри. Викладач повинен допомогти студенту стати в грі тим, ким він хоче бути, показати йому самому його кращі якості, що могли б розкритися в ході спілкування.

Мета ділової гри – сформувати відповідні навички й уміння студентів у їх активному творчому процесі. Для нашого дослідження важливим є те, що під час ділової гри формуються та розвиваються колективні форми спілкування.

Серед різних активних методів, які використовуються у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін, хочеться виділити саме ділову гру, тому що вона активізує розумову діяльність і розвиває творчі здібності майбутніх диспетчерів управління повітряним рухом. У ділових іграх на основі ігрового задуму моделюються реальні професійні ситуації, гра дає учаснику можливість побувати в ролі диспетчера, диспетчера-інструктора, керівника підрозділу органу ОПР, керівника зміни, що наближає навчання до реальної дійсності, вимагаючи від студентів взаємодії, ініціативи та творчості. Аналізуючи принципи розробки і застосування ділових ігор у навчально-виховному процесі вузів, можна зробити висновок про те, що ділові ігри допомагають майбутнім диспетчерам управління повітряним рухом розвивати такі якості, необхідні для майбутньої професійної діяльності як:

- здатність працювати в команді;
- здатність брати на себе відповідальність при вирішенні різних питань;
- здатність проявляти ініціативу;
- здатність виявляти проблеми та шукати шляхи їх вирішення;
- вміння аналізувати нові ситуації і застосовувати для їх аналізу вже наявні знання;
- вміння розвивати взаєморозуміння між учасниками гри.

Отже, можна зробити висновок, що ділова гра базується, перш за все, на взаємодії викладача і студентів. А для створення атмосфери, необхідної для успішного навчання професійного спілкування, викладач повинен не тільки добре знати свій предмет, але і не боятися проявити свою некомпетентність у питаннях спеціальності тих, хто навчається, прислухатися до їхньої думки, намагатися за допомогою зібраних відомостей удосконалити процес навчання професійному спілкуванню.

Варто зазначити, що, хоч процес ділової гри є моделюванням професійної діяльності, він залишається процесом педагогічним, спрямованим на досягнення цілей навчання і виховання. Беручи участь у

цих формах навчальної роботи, студент засвоює знання в реальному процесі підготовки та прийняття рішень.

Окрім ділової гри, варто звернути увагу на рольові ігри, котрі спрямовані на створення ситуацій, частково наближених до реальних умов майбутньої професійної діяльності, для відпрацювання правильних професійних дій, що приймаються диспетчером управління повітряним рухом у нестандартних ситуаціях.

Рольова гра – це модель реального процесу, що приводиться в рух рішеннями її учасників, котрі приймають в ній участь. Рольову гру можна розглядати також як моделювання реальної діяльності майбутнього диспетчера управління повітряним рухом у штучно відтворених умовах. Як один із активних методів навчання вона дозволяє як би "прожити" певну ситуацію, вивчити її у безпосередній дії.

Проведення рольових ігор при обговоренні проблемних ситуацій дозволяє сформуванню у майбутніх диспетчерів управління повітряним рухом умінь коротко і точно викладати свою думку, правильно сприймати чуже і визначити "своє місце" в колективному прийнятті та реалізації рішення. Рольові ігри дозволяють сформуванню умінь колективного рішення проблеми в тих випадках, коли в реальних умовах це зробити небезпечно через можливе виникнення катастрофи.

Особливе місце в рольових іграх відводиться оцінці психологічних механізмів взаємодії в диспетчерському колективі, особливо в особливих і критичних ситуаціях. У рольовій грі найліпшим чином розкриваються:

- особисті якості, включаючи морально-психологічну формулу;
- рівень професійного мислення на базі знань, навичок і умінь;
- здатність до колективної діяльності в екстремальних умовах польоту;
- умінь приймати та реалізувати рішення в умовах граничної психічної напруги;
- рівень професійної надійності за оцінкою міри напруги психофізіологічних реакцій і об'єму резервів уваги;
- професійна та психологічна готовність до діяльності членів диспетчерського колективу, як окремо так і в цілому.

Аналізу конкретних ситуацій як нетрадиційного методу навчання властиві: наявність складної задачі чи проблеми, формулювання викладачем контрольних запитань з даної проблеми, обговорення можливих варіантів її вирішення. Останнім часом метод аналізу ситуацій (case-study) все частіше використовується у практиці вищої школи.

Метод case-study або метод конкретних ситуацій (від англійського case – випадок, ситуація) – метод активного проблемно-ситуаційного аналізу, заснований на навчанні шляхом вирішення конкретних завдань, – ситуацій (вирішення кейсів). Безпосередня мета методу case-study –

спільними зусиллями групи студентів проаналізувати ситуацію – case, яка має місце у реальному житті і розробити практичне рішення; закінчення процесу – оцінка запропонованих алгоритмів і вибір кращого в контексті поставленої проблеми. Метод case-study – інструмент, який дозволяє застосувати теоретичні знання для вирішення практичних завдань. Метод сприяє розвитку у студентів уміння вислуховувати і враховувати альтернативну точку зору, аргументовано висловити свою. За допомогою цього методу студенти мають можливість проявити і удосконалити аналітичні навички, навчитися працювати в команді, знаходити найбільш раціональне вирішення поставленої проблеми.

Диспут, дискусію, мозкову атаку, аналіз конкретних ситуацій, рольові та ділові ігри є активними методами навчання у педагогіці вищої школи [4, с. 63]. Метод "мозкової атаки" – є "способом колективного продукування ідей, який формує вміння зосереджувати увагу на якійсь вузькій меті [4, с. 66].

Використовуючи метод мозкової атаки, студенти працюють як "генератори ідей", при цьому вони не стримуються необхідністю обґрунтування своїх позицій та позбавлені критики, адже за цих умов немає "начальників" і "підлеглих", є лише експерти в кожній групі студентів, які фіксують, оцінюють та вибирають кращі ідеї.

На думку Бондарчука Л. І. та Федорчука Е. І. розв'язання професійних задач методом мозкової атаки – найефективніший шлях формування у студентів уміння взаємодіяти в колективі [1, с. 52].

Безперечно, активні методи навчання, перш за все, направлені на перебудову і вдосконалення навчально-виховного процесу та підготовку фахівців до професійної діяльності. Вони створюють необхідні умови: для формування і закріплення професійних знань, умінь та навичок; для розвитку вмінь самостійного мислення, орієнтуватися у новій ситуації; для знаходження підходів до вирішення проблеми; встановлення ділових контактів із аудиторією, що визначає професійні якості майбутнього фахівця. Їх використання впливає на підготовку студентів до майбутньої професійної діяльності.

Застосування активних методів у навчальному процесі вищого навчального закладу сприятиме виробленню нових підходів до професійної ситуації, розвитку творчого мислення студентів.

Запровадження активних методів у навчальний процес надасть можливості посилити мотивацію навчальної діяльності, інтерес до оволодіння новими знаннями, вміннями та практичному їх використанню; сприятимуть розвитку усного мовлення; формувати вміння формулювати, обґрунтовувати й висловлювати власну точку зору.

Отже, активні методи навчання допомагають майбутнім диспетчерам управління повітряним рухом занурюватися у спеціально

створену реальну атмосферу спілкування, ділові та рольові ігри дозволяють виконувати різноманітні ролі, від диспетчерів до керівників авіапідприємств, допомагають у формуванні комунікативних умінь та розкривати їх потенціал, вчать приймати рішення, від яких залежить доля людей. У зв'язку з цим все більш широке використання у навчально-виховному процесі вузів знаходять активні методи навчання, які передбачають реалізацію конкретних ситуацій, рольові та ділові ігри, що створюють умови для творчості.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бондарчук Л. І., Федорчук Е. І. Методи активного навчання в курсі "Основи педагогічної майстерності." Вища і середня пед. освіта. - Київ, 1993. - № 16.- С 51-56.
2. Вербицкий А. А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход. Метод. пособие. – М.: Высш. шк., 1991. – 207с.
3. Леонтьев А. А. Язык и речевая деятельность в общей и педагогической психологии : Избранные психологические труды / А. А. Леонтьев. – М.: Издательство Московского психолого - социального института; Воронеж: НП О «МОДЭК», 2003. – 536 с.
4. Лозова В. І., Золотухіна С. Т., Гриньова В. М. Проблема активізації пізнавальної діяльності студентів при вивченні психолого-педагогічних дисциплін. // Вища і середня педагогічна освіта. – Київ, 1989. - № 14. С. 63-68.
5. Методические рекомендации по классификации методов активного обучения. – Киев , 1982 – 15с.
6. Права людини у діяльності міліції: Посібник з активних методів навчання. Видання друге, доп. / Кол. авт.– Харків: Харківський інститут соціальних досліджень.. 2008. – 141 с.
7. Смолкин А. М. Методы активного обучения. – М.: Высшая школа, 1991. – 176 с.
8. Строчков К. А. Современные технологии специалистов художественно-творческого профиля к этнокультурной деятельности: Учеб. пособие / Тамбовский гос. ун-т им. Г. Р. Державина. – Тамбов: ТГУ, 200. – 78с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тимченко Світлана Василівна – викладач кафедри іноземних мов Кіровоградської льотної академії Національного авіаційного університету.

Коло наукових інтересів: формування комунікативних умінь майбутніх авіаційних фахівців.

ОРІЄНТОВНІ РІВНІ СФОРМОВАНOSTІ ЕТНОПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ

Ольга ТКАЧЕНКО (Кіровоград)

У статті висвітлюються питання діагностики етнопедагогічної компетентності вчителя, пропонуються критерії та показники визначення орієнтовних рівнів сформованості цього особистісного утворення фахівця в галузі педагогіки.

В статтє освещаются вопросы диагностики этнопедагогической компетентности учителя, предлагаются критерии и показатели определения ориентировочных уровней сформированности этого личностного образования специалиста в области педагогики.

Ключові слова: педагогічна діагностика, етнопедагогічна компетентність учителя, рівні сформованості етнопедагогічної компетентності вчителя.